

Kalby mähir nurundan doly zenan

Her bir maşgalada adat bolşy ýaly, körpe çaga her hili jilwelije goşmaça at dakýarlar. Skłodowskileriň maşgalasynda-da dört gyz bilen bir oglanyň iň körpesi—Mariýanyň adaty tutulýan ady—Manýa, has näzijegi—Manýuşa, a degişme äheňli Ançupeço ady bolsa entek ol sallançakdaka dakypdylar.

Manýuşaň kakasy Warşawanyň gimnaziýalarynyň biriniň müdiri bolup, şol bir wagtda matematikadan we fizikadan ders berýärdi. Ol iňlis, fransuz we nemes dillerini suwara bilensoň, her şenbede çagalaryna öz terjimelerini hem Adam Miskewiçiň “Tadeuş” poemasyndan bölekler okap berýärdi.

Hanym Skłodowskaýa, Manýuşa dünýä inenden soň, ýolbaşçylyk edýän gyzlaryň mekdebini tabşyryp, baş çagasyna terbiýe bermek üçin öýde galmaly bolýar. Ol çagalaryna eşik tikmek bilen çäklenmän, derrew köwüş tikmegi hem öwrenýär.

Manýa çagalykdan durmuşyň agyr zarbasyndan datmaly bolýar: ilki agyr keselden uly uýasy Zosýa aradan çykýar, soň bolsa inçekeselden ejesi dünýeden gaýdýar. Agyr durmuş pan

Sklodowskiniň gerdenine düşýär. Ol her edip-hesip edip çagalaryna oňat bilim bermegi maksat edinýär we azaby ýerine gowuşýar: ogly—Ýuzef, gyzlary—Elýa, Bronýa we Mariýa—bularyň hemmesi gimnaziýany altyn medal bilen tamamlýarlar. Ýuzef Warşawa uniwersitetiniň medisna fakultetine girýär, gyzlara bolsa şol döwürde Polşanyň ýokary okuw jaýlarynda okamak rugsat berilenokdy. Kakasynyň teklibi boýunça, ýagny gyzynyň beýnisine dynç bermek niýeti bilen, mekdebi tamamlan badyna, Mariýany oba, garyndaşlarynyňka ugradýar we ol gaýnap duran şadyýan ýaşlygyny bir ýylyny sada adamlaryň arasynda, tämiz howada geçirýär. Obada geçen şol bir ýyl Mariýaň ömründe aladasyz, gaýgy-gamsyz galan ömrüne iň soňky ýyly boldy. Soň maşgala agzalarynyň hemmesiniň başyna eklenç düşdi: pan Sklodowskiň aýlygynyň ýarysy talyp oglunyň okuwyna gidýärdi. Ekabyrrak Elýa okuwyny dowam etdirmek niýetini düýbinden ret edip, öýi, hojalygy boýnuna aldy.

Günleriň bir günü Mariýaň kellesine bir ajaýyp pikir gelýär:

—Bronýa, seň ýaşyň gidip barýar, ýigrimi ýaşadyň. Men bolsa heniz on ýedimde. Gel, ilki seni okadaly, sen okuwyňy tamamlansoň, men giderin. Men guwernantka (terbiýeçi-mugallym) bolup, işe duraryn. Iýjek-içjegim, ýatak jaýym mugt düşer, eger-de ýylyma dört ýüz rubl hak töleseler, onda men saňa pul iberip bilerin, özüme-de azajyk toplaryn—diýip, özünden uly uýasy Bronýany Pariž uniwersitetiniň medisina fakultetinde okamaga uryp, aýyna kyrk rubllyk hakly terbiýeçi bolup, bir adwokatyň maşgalasyna işe durýar.

Kese kiň öýünde aýlygyny wagtynda bermän, äsgerilmän bir ýyl kemsidimeden soň, 1886-njy ýylda ýylyna baş ýüz rubl hakly başga hojalygyň çagalaryna terbiýeçi bolup işe durýar. Täze baran hojalygynyň özi bilen deň-duşrak gyzy bilen jora bolýar, onuň bilen gizlin mekdep açyp, onda garyp işçileriň çagalaryna sowat öwredýär. Eger bu barada ýerli häkimiýete ýeten bolsady, onda gyzlara sibiriň sürgüni garaşýardy. Gazaanja pulundan garyp okuwçylara öz pulundan depder, galam alyp berýär, ol puluň bir böleginden uýasyna-da ibermeli, kakasyna-da kömek bermeli, özüne-de ýygnamalydy...

Mariýaň gün tertibi: ir sagat altyda oýanmaly, sagat sekizden on ikä çenli hojaýynyň çagalary bilen, on ikiden öýlän ikä çenli arakesme, on dört nol-noldan on dokuz otuza çenli ýene çagalara sapak öwredýär, agşam dokuzdan özüniň şahsy wagty—kitap okaýar, tikin tikýär, fizikany sosiologiýany anatomiýany, fiziologiýany öwrenýär.

Mariýa bilen tomus dynç alyşa gelen hojaýynyň talyp oglunyň arasynda söýgi ody tutaşýar, haçan-da gyzza-gyzza gelende, ýigidiň ene-atasy oglunyň guwernantkaň öýlenmegine keskelläm garşy çykyp, ogullaryna öz deňini almagyny ündeýärler. Şondan soň Mariýa öz şahsy durmuşy baradaky pikirini ýom-ýok etmeli diýen karara gelýär we hiç haçan durmuşa çykmaýadygyna öz-özüne söz berýär. İş ýeri örän amatly bolansoň, kemsidilmä dişini gysyp, galmaly bolýar.

Mariýa her aýda Bronýa on baş-ýigrimi rubl iberensoň, kakasyna juda az ýardam berip bilýänine gynanýar. Ol asylly edep-terbiýe bereni üçin, ajaýyp bilim almagyna sebäp bolany üçin bütün ömrüne kakasyna minnetdar. Mariýa kakasyna ýeterlik pul kömegini berip bilmese-de, ony bütün ýüregi bilen söýýärdi. Kakasyny alada edip, dogany Ýuzefe ýazan hatynda medisnany tamamlan badyna eglennän Warşawa—kakasynyň ýanyna dolanyp barmagyny towakga edýär. Uly şäherde işlese lukmanyň abraýy gazanmaga mümkinçiligi köp bolýandygyny hem-de ylym bilen meşgullanmak üçin gowy şertleriň bardygyny nygtaýar.

Alty ýyl terbiýeçi bolup işläp, gazananjasyndan uýasyna iberenini iberip, galanjasyndan bir bölegini kakasyna berip, bir bölegini bolsa özüne ýygnap, goşjagazlaryny ýygnap, üç günlük ýolda iýjek iýmitini jemläp, 1881-nji ýylda, Warşawadan, iň arzan—dördünji synply wagonda,

öýünden alan, eplenýän oturgyjynyň üstünde oturyp, üç gün ýol ýöräp Pariže baryar. Indi uýasyny okatmak gezegi Bronýa ýetdi. Wařawadan ugramanka, Mariýa kakasyny köşeşdirýär:

—Aňry gitse iki-üç ýyldan okuwymy tamamlap, men seň ýanyňa gutarnykly gelerin, biz gowy durmuşa başlarys.

Boýny kebelekli, ak halatly çal sakgally professorlar, giň, ýagty synplar, laboratorýalar—bularyň hemmesi Sorbonna uniwersitetiniň tebigy ylymlar fakultetiniň ýigrimi dört ýaşly talyby Mariýa üçin örän täsindi. Ýöne öz ýygnanja serişdesi bilen kakasynyň iberýän kömegi bir aýyna zordan ýetýärdi. Ylmyň hatyrasyna Mariýa Latyn kwartalynda aýyna on baş franklyk, suwsyz, elektrik toksuz, sowuk, iň sadaja we arzan jaýy—balahanadaky kiçijek otagy kireýina alýar. “Ýorganyňa görä aýagyňy uzat” diýilişi ýaly ol talyp durmuşyndan her hili şagalaňy-şuweleňi, dostlukly duşuşyklary aýyrýar; awtobusa münmän, okuwyna pyýada gatnaýar. Bütün gyşa iki halta kömür satyn alýar, ony hem altynjy gata bedreläp özi daşýar. Garaňky gatlyşyberende ýyly hem ýagty kitaphana eňýär we tä ýapylýança—gije sagat ona çenli sapagyny özleşdirýär. Okamagyny öýüne gelip, kerosin lampanyň ýsygyna gije sagat ikä çenli dowam edýär.

Eşiklerini örän aýawly saklap, özi ýörmeleşdirýär, ýamaýar, täzesini tikinmekden wagtlaýynça saklanýar; ýekeje jübüt deşik botinkasy bilen gyşdan çykýar...

Çorba bişirmäge wagty ýok, kömür, et gymmat—etiň bir bölejigi bir frank; kafe bolsa örän gymmat. Birnäçe hepdeläp mesge bilen nan iýip oňňyt edýär. Iň gowy nahrlananda: iki sany gaýnan ýumurtga ýa-da haýsam bolsa bir miwe, gatadylan şokaladyň kiçijek plitkasy. Düýn bolsa ýarty bogdak rediska bilen bir goşawuç ülje iýdi. Her gije dört sagatdan kän ýatanok. Elbetde, bular ýaly berhiz bilen gün tertibi ahyrsoňy ganazlyga eltýär—günleriň bir günü essi aýylyp, ýykylyar. Bu ýagdaýy goňşysy Bronýa habar edýär. Bir hepde ýaly aýal doganynyňkyda etlije naharlardan we her dürli ir-iýmişlerden bakylan Mariýaň ýañajyklary gyzaryp öňki kaddyna gelýär. Emma, öz öýüne dolanyp baransoň ýene-de şol öňki düzgün... Diňe tomus dync alyşda öýüne—Wařawa gidip, balyk ýaljak semräp, ýene Pariže, okuwyna gaýtmaly bolýar.

Gyş paýawlaberende kömüri gutarýar, ýöne Mariýa aljyrap duranok: çemodanyndan çykan eşiklerinden geýip bilenini geýip, galanjasy bilen üstüni örtüp, özünü köşeşdirýär: “Uklap galsam sowugy duýman” diýip, Mariýa uklaýança küýzejikdäki suw gyrawlap başlaýar...

Iň ökde talyba—Mariýa, Polşadan alty ýüz rubl talyphaky gowuşýar. Ýyllar geçer, ol ilkinji galamhakyndan alty ýüz rubly haýrana galan “Aleksandrowiçiň fondunyň” işgärlerine minnetdarlyk bilen gaýtarar. Ol alty ýüz rubl sowgat Mariýa bildirilen ynamyň girewidi. Puly yzyna gowşuranda, pulsuzlykdan kösenýän talyplara bermegini haýyş edýär. Mariýa fizika we matematika ugurlary boýunça Sorbonna uniwersitetiniň iki diplom alýar we Pýer Kýuriniň laboratorýasynda hem fizika we himiýa mekdebine mugallym bolup işläp başlaýar.

Mariýaň geljekki adamsy—ýaş fizik-professor Pýer Kýuri ilkinji gezek garypja talybyň “külbesine” myhmançylyga gelýär we şylhasy çykan sadaja lybasly, gözleri ýanyp duran, buýsançly nazarly Mariýanyň çaksyz owadanlygyny ilkinji gezek duýýar. Mariýa ýaly ilkinji söýgüsinden ýanan, hiç haçan öýlenmezligi öz-özüne söz beren Pýeriň pikiri şu ýerde üýtgeýär. Birnäçe ýyllap, Mariýa Pýeriň goş birikdirmek teklibini ret etdi (Ol hiç haçan durmuşa çykmazlygy ýüregine düwipdi hem ol kakasyna “hökman dolanyp gelerin” diýip söz beripdi ahyryn).

Ahyrsoňy Mariýanyň razylygyny gazanan Pýer toýuň sägedini belleýär: 1895-nji ýylyň 26-njy iýulynda pani Sklodowskaýa “madam Kýurä” öwrülýär. Olaryň toýuna iň ýakynlary gelýär. Bu şadyýan hem bagtyýar toýda gögümtil matadan tikilen köýnek (soň işde geýiner ýaly) geýinen geliniň we ýigidiň altyn ýüzükleri hem ýok—toýyň harajadyny mümkin boldugyça

kemeldipdiler. Nika şertnamasyndaky emläk diňe iki sany meşhur welosipedden ybaratdy. Toýda Wladislaw Sklodowskiý, gudasy, goja Kýurä:

—Mariýa Siziň söýgä mynasyp gyzyňyz bolar. Ol doglan gününden bäri meni birjik hem gynandyran däldir—diýýär.

Şol günden başlap bu iki beýik adamyň bedeninde bir ýürek urup başlaýar: olaryň durmuşa, ylyma bolan dünýägaraýşy hem, kalplaryndaky arzuw-hyýallar hem, hatda pikirleri hem bir bolup, bagtly geçen sekiz ýylyň içinde, tä Pýer pajygaly ýagdaýda aradan çykýança ýekeje sekunt hem birek-birekden aýra düşenoklar.

Mariýa päkýürekligi, mähirliligi, gujur-gaýratlygy hem mertligi bilen gaýynlarynyň söýgüsini gazanýar. Toýdan soň ýaş çatynjalr welosipedli syýahata çykýarlar. Olar Parižiň eteklerindäki kiçeňräk şäherlerdir, obalara aýlanyp çykýarlar. Syýahatdan soň Pýer dünýägaraýşlary, bilimleri we maksatlary бүтинleý gabat gelýän söýgüli aýaly bilen takyk ylym bolan fizikany täze ylham bilen öwrenip başlaýar. Mariýa bolsa hiç kime bildirmän uýasy—Bronýadan aşhana syrlaryny öwrenip başlaýar—indi onuň aýratyn maşgalasy bar ahyryn.

Maşgala durmuşyna başlan Mariýanyň ilkinji satyn alan harydy—daş ýüzüne “Harçlar” ýazgysy ýazylan hasap depderi bolýar. Ol öýi üçin gündeki satyn alynan harytlaryň atlaryny we bahalaryny her gün belleýär. 1887-nji ýylyň 12-nji sentýabrynda, oalryň gyzy—gelejekki Nobel baýragynyň eýesi, Iren dogulýar, ana, şonda bir aýyň harjy 430 franka ýetipdir— bu Kýurileriň maşgalasy üçin örän köp çykdaýy. Mariýa indi, hem gyzyny terbiýelemeli, hem adamsynyň aşyna-suwyna seretmel, hem hojalygyny alyp barmaly; şol bir wagtyň özünde-de ylym bilen meşgul bolmaly, okuwçy- talyplara ylym öwretmeli—Mariýaň ýekeje sekunt boş wagty ýok.

Bilesigelijilik we synçylyk alymyň iň ýagşy sypatlarynyň biridir. Nemes alymy, Nobel baýragynyň eýesi, Wilgelm Rentgen X-şöhläni açandan soň, Mariýa we Pýer Kýurileriň ylym halypasy—Anri Bekkereliň 1896-njy ýylda Ylymlar Akademiýasynda çykyş eden habaryny—uranly magdanyň gara kagyza dolanan fotoplýonkany agardýanlygy we ol näbelli güýjüň nämedigini öwrenmelidigini nygtaýar. Hemme genial pikirleriň sada bolşy ýaly Pýer bilen Mariýaň teklibi hem ýönekeý: şöhle saçýan diňe uran däl, şöhleli element başga-da bolmaly. Ol toriýniň hem şöhle goýberýändigini subut edýär. Bu ideýany olar alyp göterýär we ol hadysa **radioişjeňlik** diýip at dakýarlar. Olar 1998-nji ýylyň iýul aýynda, Ireniň “Gogli-go-go, gogli-go” diýip emedekläp ýören döwri “poloniý” elementini (Mariýaň ata watany—Polşanyň hatyrasyna dakylan at) dekabrdä bolsa “radiýni” açýarlar. Şol ýyl Mariýa fizika ylymlarynyň doktorlyk dissertasiýasyny üstünlikli goraýar.

Indi olar arassa radiýni bölüp çykarmagy maksat edinýärler. Ol döwürde aýna çykarýan zawodlar öz tehnologiýasynda uran magdanyny ulanýan ekenler. Pýer we Mariýa öz serişdelerine tonna-tonna uran magdanynyň zibilini sargaýarlar. Kýuriler şol bir wagtyň özünde hem alyma, hem inženere, hem gara işçä öwrülip, 1898-1902 ýyllar aralykda, köne saraýda gysyň aňzagynda, tomusyň jöwzasynda sekiz tonna magdany iki bolup ellerinden geçirip, 225 atom agramly, bir desigram arassa radiýni bölüp çykarýarlar. Mariýanyň näzijek ellerinde oýuk-oýuk, mama keseli dişlän ýaly ýaralar peýda bolýar (şöhle keseliniň deride döreýän nusgasy).

Gymmatbaha hazynany (şol döwürde bir gram radiýniň bahasy 750 000 frank) Mariýa ömri ötünçä gözünüň göreji ýaly saklar we öz laboratoriýasyna miras goýup gider. Är-aýal gije gyzlaryny ýatyryp, saraýa, “ogullaryny” —radiýni görmäge gidýärler. Olar uzak wagtlap buýsançlarynyň gögümtil şöhlesini seslerini çykarman synlap kuwwatlanansoňlar, gijäň ýarymynda öýlerine gaýdýarlar.

Alymlar radiýni açyp, oňa mahsus bolan alfa, betta we gamma şöhleleriniň urandan iki million esse güýçlidigini subut edýärler we olara 1903-nji ýylda Anri Bekkerel bilelikde, fizika ugry boýunça Nobel baýragy gowşurylýar.

Alymlaryň at-owazasy dünýä ýaýraýar. Dünýä alymlary, inženerleri olardan radiýniň alynyp alyş tehnologiýasyny soraýarlar. Pýer we Mariýa Kýurileriň öňünde iki mesele durýar: 1) radiýniň magdandan bölünip alynýş tehnologiýasyny muzduny almazdan dünýä alymlaryna ýetirmek; we 2) radioişjeňlik ugrundan eden açyşlaryny hasaba aldyryp, patent almaly we pul gazanmaly—baýamaly. Alymlaryň ikisiniň hem niýetleriniň we pikirleriniň elmydama gabat gelensoň, olar telekeçilik meýili ylymyň däbine garşy gelýändigini ykrar edip, birinji ýoly saýlap alýarlar.

1903-nji ýylda “Dewi” medalyny gowşurmak üçin Beýik Britaniýanyň patyşa Ylymlar akademiýasy alymlary Londona çagyryýar. Resmi agşamlyk naharyna Mariýa edil öňküsi ýaly sada lybasly barýar, hatda onuň barmagynda nika ýüzügi hem ýok... Mariýa nahara gelen lordlaryň, perleriň aýallarynyň barmaklaryndaky, bileklerindäki we boýnlaryndaky asylan gymmatbaha daşlary synlap, ol daşlary pula öwürseň näçe ýüzlerçe sany laboratoriya salyp boljagyny öz ýanyndan hasaplap, ol pullara ýüzlerçe laboratoriya döredip boljaklygyny nahrndan soň ýuwaşlyk bilen Pýere gürrüň berýär. Gör, nähili baýlyga bolan iki gapma-garaýyşly garaýyş bar!

1904-nji ýylyň baharynda alymlara Nobel baýragynyň ýarysyny—70000 frank puly gelip gowuşýar (galan ýarysyny Anri Bekkerle gowşurdylar), baýragyň 2000-sini Warşawa—Bronýa (sanatoriý gurmak üçin), bir bölegini—Pýeriň doganyna iberýärler. Galanja pullaryna Polşaň garybrak talyplaryna paýlaýarlar, bir otagynyň oboýyny täzeleýärler, Pýer özüne kömekçi-laboranty işe alýar.

ABŞ-yň alymlary Kýurileri leksiýa okamaga çagyryýarlar, we şobada leksiýanyň bahasyny soraýarlar, elebetde, olar ýüz öwürip haty jogapsyz goýýarlar.

Mariýa on ýedi ýaşyndan bäri agyr zähmede uýgunlaşan, entek öňde birtopar işlere el degmän ýatyr, olar bolsa ýetişmezler öýdüp gorkýarlar. Habarçylar, galamgärler her gün gelip olaryň gymmatly wagtyny almaz ýaly olaryň hiç birini kabul edenoklar—iň bir sada eşiklerini geýip, welosipedlerine münüp, daşky obalaryň biriniň kiçeňräk myhmanhanasynda ýalan at bilen düşleýärler. Ýöne olaryň ikisine—de argynlyk aralaşýar—näbelli bir kesel mydama olary “yzarlap” ýör... Olar hiç ýere çykman agşamlaryna öýde bolýarlar; öý haladyny geýinip gazet-žurnallary okaýarlar; ýylda ýedi-sekiz sapa teatra ýa konserte gidýärler. Myhmançylyga gidenlerinde indi olar kaşaň bolmasa-da gowy geýinýärler. Indi olar öýüni gowy hilli mebelden bezediler. Mariýaň özi myhman çagyrmany örän gowy görýär: myhmanlar ýa-da Ireniň joralary gelmänkä, ýolda sowulyp, hökman ýokary hilli syr, buzgaýmak, hem-de öýüň hyzmatkär zenany üçin bir desse gül alar.

Pýer, 1905-nji ýylyň 6-njy iýunynda Şwesiýanyň Ylymlar akademiýasynda eden çykyşynda, radiý garaniýetli adamlaryň eline düşse hyýanatly niýet bilen ulanylmagy mümkin diýýär. Şol sebäpli tebigatyň syrny açmak adamzat üçin peýdalymy? Ony (radiýni) diňe ýagşy niýet bilen ulanmaga adamzadyň paýhasy ýeterlikmi, ýa onuň öz akyly özüne duşman bolarmy?—diýen soraglary orta atýar. Şol ýyl Pýer Fransiýaň Ylymlar akademiýasynyň akademikligine saýlanýar, döwlet oňa býudžetden täze laboratoriya gurmak üçin serişde goýberýär. Ýöne... Ýöne ol bagtly günler uzaga çekenok: 1906-njy ýylyň 19-njy aprelinde, Pýer, atly arabanyň astynda galyp wepat bolýar, Mariýa diňe dul galman, iň bir ýalňyz we betbagt adama öwrülýär...

“Men entek ýaş we öz-özümi eklemäge gujur-gaýratym bar” diýip, Mariýa adamsynyň ölümi sebäpli berilýän kömekpuldandan ýüz öwürýär. 1906-njy ýylyň 1-nji maýynda Fransiýanyň ýokary okuw jaýlarynyň taryhynda ilkinji zenan professor, Mariýa Kýuri-Sklodowskaýa adamsynyň ölüminden soň boşan kafedra müdir saýlanýar.

Mariýa Pýer bilen “söhbetdeşligini” kesenok. Ol gündeliklerinde Pýere täzelikler barada gyzlary—Iren we Ýewa barada gürrüň berýär; maslahat soraýar, onuň haty elmydama “Ezizim, Pýer!” sözler bilen başlanýar. Kafedra müdir bolup saýlananyny habar edýär: “Ynanmarsyň, meniň täze wezipämi gutlan birki sany pekge hem tapyldy...” diýýär.

Başyna agyr we çylşyrymly külpet düşen Mariýa, durmuşyň ýowuz günlerini ýeňip geçmek “ýeňini çyzgap” aýgytly göreşe girýär. Onuň teklibi bilen Uniwersitetde zehinli çagalary okatmak üçin synp açylýar. Çagalar diňe sowat-bilim öwrenmän, laboratoriýada tejribeler geçirýärler. Her dersi bir professor okadýar, Mariýa hem çagalara fizika sapagyny öwredýär. Onuň sapak berişi-de özi ýaly sada:

—Çagalar şu suw sowamaz ýaly näme etmeli? —diýip, agzyndan gyzgyn byg çykyp duran, gaýnag suwly gaby okuwçylaryň önünde goýýar. Çagalalaryň: “Daşyny mata bilen örmeli”, diýýäni bar “Gyzgyn ýerde goýmaly”, diýýäni bar—garaz hersi bir hili jogap berýär. Mariýa gabyň gapagyny eline alyp:

—Men-ä, ilki bilen gapagyny ýapardym—diýip, ýylgyrýar.

Mariýa diňe öz çagalarynyň saglygyny alada etmän, beýleki okuwçylaryň saglygyny berkitmek üçin köp tagallalary edýär: welosipedli syýahatlary gurnaýar, tomusda açyk howada suwa düşürýär. Özi hem sporta işjeň gatnaşyp, görerde görkezip, çagalarda sporta we bedenterbiýä bolan söýgilerini oýarýar.

Mariýa “Pýer Kýuriniň işleri”, “Radioişjeňlik boýunça gollanma”, “Radioelementleriň tertipleşdirilen sanawy”, “Radioişjeňlik hemişeligiň (konstantasynyň) tablisasy” atly kitapлары çap edýär. Dünýäniň köp döwletleriniň hormatly professory ýa akademigi, meşhur alym Mariýa Kýurini öz ýurdunyň—Fransiýanyň Ylymlar akademiýasynyň 1911-nji ýylyň 23-nji ýanwaryndaky geçen mejlisinde akademiklige saýlamaýarlar. Konserwator pikirli we skeptik alymlaryň pikirine görä zenan-akademik entek görülip-eşidilen zat däl. Şol ýylyň dekabrynda arassa radiýni bölüp alyp, onuň himiki häsiýetlerini açany üçin Mariýa ikinji gezek, bu sapar himiýa boýunça Nobel baýragy gowşurylýar. Mariýa Kýuri nobel leksiýasynda radiýniň we poloniýniň açylmagynda agramly işi Pýer Kýuriniň edenligini, we şu gezekki baýragyň gowşurylmagy beýik alym—Pýer Kýurä uly hormat goýuldygydyr diýip aýdýar.

1914-nji ýylyň iýulynda Radiý institutynyň täze binasy gurulyp, ulanylmaga berildi. Emma, bu şadyýan wakany awgust aýynda başlanan birinji jahan urşy bozýar—Germaniýa uruş yglan etmezden, Fransiýaň üstüne çozýar...

Çuňňur watansöýüji Mariýa, ýene-de ellerini “çermemeli” bolýar. Bu gezek iki çagaň enesi, bir topar talyplaryň mugallymy, institutyň direktory hökmünde däl—zenan lybasly esger hökmünde. Mariýa uniwersitetde bar bolan hemme rentgen apparatlary fronta ugradýar, dünýäde ilkinji, tigirli hereket edýän, awtomobilde gurnalan rentgen kabinet döredýär. Ol maşyn tyldaky hemme hospitallara aýlanyp ýaraly esgerleri rentgenden geçirýär. Ol Watany üçin çekinmän-ýaýdanman baý adamlaryň “limuzinlerini”, “rols-roýslaryny”, “mersedeslerini” diläp alýar-da, rentgenmaşyna öwürip, hospitallara aýlanyp, hut özi surata düşürýär; lukmanlara-da öwredýär. Sürüji ýetmedik wagty maşyny özi sürýär, rentgen apparatlary özi gurnaýar; edil esger ýaly, elinde ýarag yok diýäýmeseň: haçan mümkinçilik bolanda iýip-içýär we ýatyp-turýar, galan wagtyny mydama aýak üstünde geçirýär. Onuň düzen ýigrimi sany rentgenmaşynyndan we iki ýüze golaý stasionar rentgen kabinetlerinden milliondan gowrak ýaraly barlagdan geçýär. Gije

gündiz hars urup ýörşüne çagalaryndan habar tutmaga wagt tapýar, ol hemdiňe böwrek sanjysy gozgan mahaly... Özi gelip bilmedik ýagdaýynda gyzlaryna mähirden doly hatlary yzygiderli iberip durýar. Alymyň gyzlary hem dek oturanok: ýa ýüň jorap-ellik örüp oturandyrlar, ýa-da esgerlere güpbi tikýändirler.

Mariýa ikinji Watany—Fransiýany halas etmek üçin bar bolan altyn şaýlaryny, ikinji Nobel baýragyny tutuşlygyna döwlete geçirýär. Bank ondan ylym bilen baglanyşykly altyn medallaryny almakdan boýun towlaýar. Institutyň erkek göbeklisi urşa gidensoň, edarada Mariýaň ýeke özi galýar—ol hem direktor, hem laborant, hem garawul, hem bagban...hem-de ýükçi: ýeke özi garynja ýaly az-azdan köne laboratorýanyň enjamlaryny, mebelini radiologiýa maşyny bilen Pýer Kýuri köçesinde ýerleşýän täze bina daşýar. Gymmatba, hahas dogrusy bahasyz, Pýer bilen bileje arassalan ýekeje gramm radiýsi, gospitalardaky uzaga çeken, bitmesi kyn ýaralary bejermek üçin ugradýar. Lukmançylykda bejerginiň täze görnüşi —“kýuriterapiýa” peýda bolýar.

Ganym uruş onuň saglygyny gowşatdy we ýylda ýigrimi müň fank hak alamagyna seretmezden, müflis goýdy...

Haçan amerikan galamgäri we ýakyn joralarynyň biri, Meloni ariýadan ýüreginiň näme isleýänini soranda, “Tejribelerimi dowam etdirmek üçin birje gram radiý” diýýär. Gramy bir million franka baran radiýni almaga Mariýaň puly ýok. Meloni ABŞ-nyň kongressine ýüz tutýar. Haýal etmän ABŞ-nyň Prezidenti Garding öz eli bilen bir gram radiýni Mariýa sowgat berýär.

1932-nji ýylyň maý aýynda, Nariýa Kýuriniň tagallasy bilen Warşawada radiý institutynyň düýbi tutulýar. Ol Polşanyň Prezidenti, Stanislaw Woýsehowskiý bilen institutyň ilkinji kerpiji goýýarlar. Şonda Prezident:

—Ýadyňyza düşýärmä, otuz ýyl mundan owal, Parižden Polşa dolananymda, siz maňa “ýolda gerek bolar” diýip ýassyk beripdiňiz?

—Elbetde ýadymda. Ýöne Siz ony yzyna gaýtaryp bermedigiňizi hem hakydamdan çykaramok—diýip, keýpi kök Mariýa gülüp jogap berýär.

Şol ýyl Fransiýanyň Lukmançylyk Ylymlar akademiýasynyň otuz baş agzasy biragyzdan, Mariýa Kýuri-Sklodowskaýany lukmançylykda täze bejergini—radiýniň esasynda kýuriterapiýany açanlygy üçin akademiýanyň habarçy-agzalygyna saýlaýarlar.

Baş dili suwara bilýän Mariýa, kyrk ýylyň içinde ägirt uly tejribe toplaýar, ol radioişjeňlige degişli çap edilen edebiýatlaryň hemmesini okap çykýar. 1919-1934 ýyllar aralykda Mariýa we onuň işgärleri dissertasiýalar bilen bilelikde 483 ylmy işi çap edýärler, şolaryň diňe 31-si Mariýaň hut öz eli bilen ýazylandyr. Şol on baş ýylyň içinde Radiý institutynda 8319 rakly näsag keselini bejerdýär.

Mariýa daşary ýurtdan öýüne gelen badyna, ejesiniň meşhur sakwoýažyny kiçi gyzy Ýewa “dörüp”, gözden geçirýär. Onuň içinden gyzlaryna hökman üýtgeşik sowgat, hormatly doktorlygyň bir topar diplomlary we medallary, hem-de Mariýaň özi üçin iň gerekli zat—resmi nahara çagyrylyşyň naharlarynyň sanawy ýazylan gaty kagyz (Onuň arka ýüzüne matematika we fizika hasaplamalary ýazmak örän amatly bolýar hem ýyrtylanok). Uly gyzy Iren bolsa ýakynda zehinli fizik Frederik Žolio bilen durmuş gurupdylar. Gyzyňyň we körekeniniň emeli radioişjeňliň usuly bilen himiýada täze radioelementleriň—izotoplaryň üstünde üstünlikli işläp ýörenlerine Mariýa daşyndan guwanýardy. (Frederik Žolio Kýuri bilen Iren Žolio Kýýrā “täze radioişjeň elementleri sintez edenlikleri üçin” 1935-nji ýylda, himiýa ugry boýunça Nobel baýragy gowşurylar).

Mariýaň ählige hususy baýlygyna üç yüz frankdan kän bermezdiler. “Öňüm gelenden soňum gelsin” diýilişi ýaly, Fransiýa döwleti, soň gyzlaryna miras galmak şerti bilen, Mariýa her

ýyl kyrk müň frank pensiýa kesgitleýär. Mariýa ol pullary gül ekmek üçin, agaç oturtmak üçin, willalar gurmak üçin gysganman harçlaýar. Näbelli millioner, Radiý institutyna üç million dört ýüz müň frank pul geçirýär; Fransiýa hökümeti döwlet býudžetinden her ýyl baş ýüz müň frank pul geçirmek barada perman çykarýar; magdan edarasy bolsa institut üçin on gram arassa radiýni sowgat berýär. Ol on gramm onlarça müň näsagyň keselinden saplanmagyna ýardam eder!

Köpmitli talyplaryň arasynda hökman bir ýa iki polýak bar. Ol talyp okuw bilen baglanyşykly hemme çykdajylarynyň harajadyny Mariýaň ýapýandygyny hiç haçan bilmez. Elbetde, Mariýa çagalaryna terbiýe bemekde wagty çäkli bolan hem bolsa, gysga pursatlarda gyzlar ýokary ynsanperwerlige ýugrylan kâbeleriniň ehsilmez mähriniň şöhesinden artykmajy bilen doýdylar. Ol öz şägirt gyz-gelinlerine öwüt berende özüniňki ýaly agyr zähmetli durmuşy başdan geçirmeginiň zerurlygynyň ýoklugyny aýdýarwe olara sada we bagtly maşgala durmuşyny hem-de gyzykly hünär arzuw edýär.

Mariýa hiç haçan galamgärlere, habarçylara öz şahsy durmuşyny mahabatlap gürrüň beren zenan däl, edil şol manyly hatlara-da jogap hatyny ýazan däl. Meşhur fizik, Albert Eýnşteýn: “Mariýa Kýuri— şöhratyň pidasy bolmadyk ýeke-täk şahsyýetdir” aýdypdyr.

Beýik alym, ilkinji ylym söýgüsi bolan Radiýniň ilkinji pidasy boldy—kyrk ýyllap göze görünmeýän ionlaşdyrýan, söýgüli şöhesiniň, saglygyna öwezini dolup bolmajak zeper ýetireninden bihabar Mariýa Kýuri-Sklodowskaýa, 1934-nji ýylyň 4-nji iýulynda “aplastik ganazlyk” keselinden ýogalýar. Mariýa Kýuriniň ejir çeken keseline şu döwrüň lukmanlary “Dowamly şöhle keseli” diýip atlandyrýarlar.

Kakajan Balkanow

Kakajan Balkanow

Mary welaýat Gaýragoýulmasyz Tiz kömek merkeziniň lukmany.

Mary şäheri, Kemine köçesi 31/10 jaý, 16 öý

Telefonlar: +99365 314886; 800522 4-61-90

www.kakajanbalkan@mail.ru